

COLLINGWOOD ȘI HERMENEUTICA CONTEMPORANĂ

O recenzie a lucrării lui R. G. Collingwood – *Autobiografie filosofică*, Editura Trei, București, 1998

Alin Munteanu

Introducere

În lucrarea Explicație și înțelegere Georg Henrick von Wright îl plasează pe Collingwood alături de Croce, Droysen, Dilthey și Weber, afirmând despre ei că sunt cei ce iau atitudine împotriva pozitivismului ca mod absolut de interpretare a realității, precizând în același timp că antipositivismul vădit al acestora ar putea purta numele de „școală hermeneutică”. Scopul unei astfel de școli este acela de a reproduce monismul metodologic și modelul stabilit de către științele exacte ale naturii drept singurul și supremul ideal pentru o înțelegere rațională a realității, fiind respins, de asemenea, și punctul de vedere pozitivist privitor la explicație.

Păstrând accepțiunea lui Wright și îndreptându-ne atenția asupra lui Collingwood, vom căuta în cele ce urmează să vedem ce anume l-a determinat pe acesta – din punctul nostru de vedere – să se afirme ca unul dintre cei mai puternici reprezentanți ai unei asemenea școli hermeneutice. Prin conspectare, uneori dusă până la parafrază, dar și prin citări directe, menționate prin trecerea în paranteză doar a paginii citate, fără a mai aminti de fiecare dată titlul lucrării, vom urma îndeaproape *Autobiografia* sa filosofică, cu scopul de a o prezenta tradusă și publicată în limba română ca un eveniment editorial de care cultura română avea nevoie pentru a purcede la eliminarea din peisajul său a încă unei mari „regretabile necunoscute” (formulă aparținând unuia dintre traducătorii lucrării

– Florin Lobonț și Claudiu Mesaroș, în același timp și postfațator al ei – Florin Lobonț).

Încă din copilărie, primind o educație deosebită din partea tatălui și a mamei sale, Collingwood a fost călăuzit de ideea evoluției istorice permanente. În această manieră va privi și lucrările pictate ale tatălui, mamei și ale prietenilor de familie, ori ale cunoștințelor acestora: „am învățat ceea ce unii critici și esteticieni nu știu nici măcar la sfârșitul vieții lor și anume că o «operă de artă» nu este niciodată terminată, astfel încât, în acest sens, nu există un lucru anumit «operă de artă»”. Prin studierea „eticii lui Kant” i se vor naște în suflet la frageda vârstă de 8 ani două sentimente bizare: unul conform căruia nu înțelegea nimic – acesta fiind cel de frustrare, iar cel de-al doilea era cel al unei responsabilități premature față de ceea ce avea datoria să facă – să-și însușească niște învățături majore pe care le considera foarte necesare, dar pe care, din nefericire, nu le putea înțelege. Din amestecul acestor două sentimente a tras concluzia că trebuie să învețe să gândească. Așadar, acest mod de gândire va fi cel al evoluției istorice a umanității, iar el se va cristaliza odată cu trecerea timpului. Cât privește acest timp al copilăriei, autorul lasă să se înțeleagă că el este «aluatul de plămădire a problemelor activităților sale, care și-au dobândit forma lor primă, embrionară în adâncimile intime» ale sufletului. (p. 34)

CAPITOLUL II

Înghet de primăvară

La vârsta de 14 ani urmează cursurile școlii din Rugby, unde îl remarcă, ca profesor de geniu, pe Robert Whitelow, „un om care nu atingea nimic fără să înfrumusețeze”. Aici va face cinci ani de studiu, dintre care 3 ani a urmat ciclul superior al învățământului mediu – numit „Sixth Form”, iar ceilalți doi – a

COLLINGWOOD ȘI HERMENEUTICA CONTEMPORANĂ

fost șef de cămin, ocazie cu care a „gustat pentru prima oară plăcerea de a face muncă administrativă, învățând o dată pentru totdeauna cum se face acest lucru”. (p. 37)

Împreună cu profesorul Hastings va studia istoria modernă, iar ca preocupări extrașcolare s-a deprins să cânte la vioară învățând contrapunctul, armonia și orchestrația – compunând cu această ocazie o mulțime de rateuri. Singur, a învățat să-l citească pe Dante care, alături de alți poeți făcea parte din preocupările sale „clandestine” față de ceea ce școala îi punea la dispoziție.

Atmosfera generală a școlii însă, era una de mizerie materială caracterizată prin condițiile de cocină ale vieții cotidiene și veșnicul miros de murdărie ce persistă în nări pe de o parte, iar pe de alta mizeria spirituală – dată de plictiseala însușirii unor cunoștințe și lucruri complet neinteresante predate de niște profesori plicticoși, distrași și incompetenți, peste toate acestea tronând „tortura de a trăi după un program special născocit pentru a-ți umple ziua cu firimituri și cu bucățele de activitate” de pe urma cărora nu te alegeai cu nici un folos, și prin care înceta orice fel de gândire autentică în care autorul își recunoscuse până la un moment dat vocația. În viziunea sa „profesorii pe care i-am cunoscut în școala publică, erau precum aceia din Dunciad : «La ușa învățăturii puși să-I îndrumăm pe tineri / Nu-i suferim de-arată-n plus un dram de istețime »”. Băieții nu reprezentau nimic dacă nu se pretau la instruire. Curând, toți au înțeles că orice exteriorizare a interesului pentru studiu era o cale sigură spre a fi respinși, nu de către colegi, ci de către profesori ; și nu a lipsit mult până la însușirea acelei atitudini plictisite față de învățatură și de alte lucruri legate de ea. (p. 39)

Orientându-se din această stare generală a lucrurilor spre studiul muzicii, al istoriei medievale sau pe a poezilor latini, filosoful se trezește în postura de a fi rebelul întregului sistem de învățământ. Terminarea celor cinci ani de studii petrecuți la Rugby și plecarea la University College de la Oxford a însemnat ca „o eliberare din închisoare”. Aici va aprofunda studiile istorice și

filosofice, deschizându-i-se un apetit deosebit pentru antichitate și arheologie.

Capitolul III

Filosofii momentului

Prin 1910 când va adânci – așadar – studiile sale de filosofie, Oxfordul „era încă obsedat” de școala lui Thomas Hillgreen avându-i ca reprezentanți pe Bradley, Bosanquet, Wallace și Nettelship, iar pe de altă parte de direcția realistă care-și asuma sarcina discreditării întregii munci a școlii lui Green, pe care o descriau la modul global ca „idealism”. Ca atare, ceea ce caracteriza orientările filosofice ale Universității din Oxford era tocmai această filosofie realistă, prin „obsesia școlii lui Green” înțelegându-se tendința generală de subminare și de distrugere a școlii idealiste. Reprezentanți ai realismului englez la acea vreme erau H.A.Prichard și H.B.Joseph. Cel dintâi obișnuia să vorbească despre teoriile cunoașterii anterioare lui Kant, începând cu cea a lui Descartes, reprezentând modul în care tendințele idealiste influențează secolele XVII și XVIII, respingând toate teoriile pe care acestea le infestaseră.

Spre deosebire de orientările empirice ale școlii realiste ce înstăpânise Oxfordul, școala lui Green și-a cunoscut manifestarea adevăratei sale forțe în afara ei „constituindu-se ca o continuare și ca o critică – în același timp – a filosofiilor indigene engleze și scoțiene de la mijlocul secolului al XIX-lea” (p. 49) că punctul de plecare al idealismului englez ar fi fost Platon și că atingerea cheii de boltă o reprezenta însușirea filosofiilor idealiste ale lui Kant și Hegel pe care adepții școlii le cunoșteau mai bine decât oricine dintre contemporanii lor.

Capitolul IV

Predispozițiile unui novice

La Universitate l-a avut ca îndrumător pe Carritt care a fost un alt membru proeminent al școlii „realiste”. (p. 51)

În confruntările existente între orientările celor două școli, Collingwood își cristalizează modul său de a vedea lucrurile; pentru el „învățătura realistă a lui Cook Wilson era incapabilă să reziste atacurilor propriilor sale metode critice” căci „dacă învățătura pozitivă și metodele critice ar fi fost puse în relație logică faptul le-ar fi fost fatal amândurora. Însă o asemenea conexiune ar fi fost de neconceput. Fie pentru că doctrina pozitivă era greșită, iar metodele critice erau valide, fie viceversa”. (p. 52)

Având înclinații vădite spre istorie și arheologie, el învață că logica realistă este o logică falsă, și că adevărul unei afirmații nu constă în logica propozițională formală ci numai în condiția conexiunii realizate între o întrebare și un răspuns, căci „ceea ce afli, nu depinde numai de ceea ce găsești în săpături, ci și de întrebările pe care ți le pui” atunci când faci o investigație arheologică. (p. 53)

Această concluzie trasă din practica sa de arheolog, este afirmată anterior și de către Bacon și Descartes care „spuseseră foarte clar că, cunoașterea vine doar răspunzând la întrebări, și că acestea trebuie să fie întrebări potrivite puse în ordinea potrivită.” Conform concluziilor sale, cunoașterea este un factor dinamic plin de viață ce implică mișcarea gândirii; că ea ar fi un fapt al împreunării sau coalăturării a două acte logice necesare și ulterior suficiente: cel al întrebării și cel al răspunsurilor, și că nu se constituie doar într-o „simplă «intuire» sau o simplă «aprehensiune» a vreunei realități” așa cum susțineau realiștii. (p. 54).

Capitolul V

Întrebări și răspunsuri

Așa se constituie prima temă fundamentală a gândirii sale filosofice: cea a logicii întrebărilor și a răspunsurilor.

Pentru el „o logică în care răspunsurile sunt urmărite iar întrebările neglijate este o falsă logică”. Aflarea gândurilor unui om nu poate fi realizată doar prin analizarea propozițiilor sale verbale sau scrise, chiar dacă acestea ar avea o formulare sintactică și semantică impecabile. Aflarea gândului ce stă la baza celor afirmate nu se poate face decât prin intermedierea întrebărilor corespunzătoare sau potrivite: „Trebuie să fie bineînțeles că pentru mine, întrebarea și răspunsul – așa cum le concepeam eu – sunt strict corelate. O propoziție nu constituie un răspuns, sau în orice caz, nu poate să fie răspunsul corect la o întrebare la care s-ar fi putut răspunde într-un mod diferit. O propoziție foarte detaliată și particulară trebuie să fie răspunsul nu la o întrebare vagă și generală, ci la una la fel de detaliată și de particulară” (p. 59).

Conform filosofului, două propoziții se pot contrazice doar dacă ele sunt răspunsuri diferite la una și aceeași întrebare. După el, același principiu se aplică și ideii de adevăr, „dacă sensul unei propoziții este relativ la întrebarea la care se răspunde, adevărul ei trebuie să fie relativ la același lucru”. Propozițiile nu pot conține în sine ca pe ceva propriu „sensul, coerența și contradicția, adevărul și falsitatea”. Ele pot aparține propozițiilor numai în calitatea lor de răspunsuri la întrebări. Așadar, adevărul sau falsitatea sunt o urmare firească a legăturii organice ce poate fi stabilită între o întrebare și un răspuns corespunzător. Ca urmare a acestui fapt, Collingwood respinge doctrina logicii propozițională, ca teorie realistă a adevărului: „Această doctrină era adesea formulată prin numirea propoziției unitate de «gândire» pe care, dacă o dividem în părți ca subiect, predicat și copulă , nici una

dintre acestea, luate separat, nu reprezintă un gând complet, deci nu pot fi adevărate sau false.” (p. 61)

Drept confirmare, el ia ca exemple mărturia lui Platon care descriind gândirea ca pe un „dialog al sufletului cu el însuși” are în vedere – cu siguranță – o succesiune de întrebări și răspunsuri, cât și pe cea a lui Kant care – parafrazat – afirmă că „numai un om înțelept ar putea ști ce întrebări se pot pune în mod rezonabil, nu face, în fond, decât să repudieze o logică pur propozițională și să ceară una a întrebărilor și a răspunsurilor.” (p. 62) După gânditor, o propoziție adevărată necesită împlinirea următoarelor condiții: „a) propoziția aparține unui complex de întrebări și răspunsuri, care este ca întreg adevărat, în sensul propriu al cuvântului; b) constituie un răspuns la o anumită întrebare în cadrul acestui complex; c) întrebarea este ceea ce numim în mod obișnuit o întrebare rațională sau inteligentă, nu una prostească, adică, în termenii mei, una care << se ridică >>; d) propoziția este răspunsul corect la acea întrebare.” (p. 64)

Ca atare, în locul logicii propoziționale care cuprinde următoarele patru orientări: a) adevărul sau falsitatea sunt funcții ale propozițiilor prin care ele sunt adevărate sau false; b) o propoziție e adevărată sau falsă în funcție de corespondența sau non-corespondența cu realitatea; c) o propoziție e adevărată sau falsă prin coerența într-un sistem propozițional; d) o propoziție e adevărată sau falsă dată de asertarea utilității sau inutilității în a o crede, autorul așează această logică a întrebărilor și a răspunsurilor despre care am vorbit anterior.

Sintetizată într-o singură enunțare, tema de față ar cunoaște următoarea formulare: „Dacă o propoziție e adevărată sau falsă, semnificativă sau fără sens, depinde de întrebarea care i-a fost oferită ca răspuns.” (p. 65)

Capitolul VI

Decăderea realismului

Analizând realismul prin prisma celor spuse mai sus, autorul îl găsește decadent: „În acest sens, am putut răspunde la întrebarea lăsată deschisă în 1914, dacă metodele critice ale realiștilor erau credibile. Răspunsul nu poate fi decât că nu erau. Căci principala, și din câte am putut să-mi dau seama, unica, în ultimă instanță, metodă a realiștilor, consta în analizarea propozițiilor pe care le criticau în cadrul a diferite propoziții și detectarea unor contradicții între ele. Astfel, urmând regulile logicii propoziționale, nu și-au dat seama niciodată că contradicțiile respective ar putea fi fructul propriilor lor erori cu caracter istoric, la care victimele lor încercau să răspundă.” (p. 68)

În 1917 va publica *Adevăr și contradicție* în care își va înfățișa atitudinea față de realiști. După părerea sa, filosofia realistă este un sofism curat și aceasta pentru că „doctrina pozitivistă principală a lui Cook Wilson, potrivit căreia «cunoașterea nu afectează în nici un fel lucrul cunoscut» nu are sens. Cineva care pretinde, asemenea lui Cook Wilson, că este sigur de asta, pretinde în consecință a cunoaște ceea ce a definit în același timp ca fiind necunoscut.” (p. 69) „Urmează că dacă un element aflat într-o anumită situație este gândirea, iar al doilea element este ceva cunoscut de acea gândire, cunoscătorul și obiectul cunoscut sunt – în mod logic – interdependente. Ori aceasta este exact poziția a cărei negare și-au propus-o, ca fel principal, realiștii.” (p. 70)

Una din consecințele firești ale unei asemenea învățături a fost tocmai atentatul asupra filosofiei morale “privită ca o încercare de a înțelege cu mai multă claritate problemele ridicate de comportament, cu scopul dobândirii unei conduite îmbunătățite.” După părerea lui Prichard „filosofia morală astfel înțeleasă se bazează pe eroare, și a promovat o nouă filosofie morală, pur teoretică” (p. 71) în care modul de funcționare al conștiinței morale trebuie să fie unul mecanic, fizicalist. Acest mod de a privi lucrurile însă, nu este în concordanță cu o gândire originară înțelegătoare, căci între cunoaștere și realitate este o strânsă legătură și că modul de acțiune depinde pe deplin de înțelegerea acestei legături. De

aceea, dezideratul sau teza realistă a acțiunii este ceea ce contrazice sau exclude morala, fiind în esență, amorală, consecințele putând fi de-a dreptul devastatoare în plan spiritual.

Capitolul VII

Istoria filosofiei

Plecând de la analiza modului realist de a privi lucrurile, Collingwood găsește o mare deosebire între punctul său de vedere și cel al adversarilor săi de idei referitoare la devenirea istorică a filosofiei. Dacă pentru realiști, problemele filosofice aveau un caracter neschimbător, doctrinele filosofice fiind văzute ca alternative de formulare diversificată și contradictorie a acestora, pentru gânditor acestea erau într-o continuă evoluție așa încât istoria filosofiei nu este – doar – istoria unor răspunsuri diferite date uneia și aceleiași întrebări, ci „istoria unei probleme care se schimbă mai mult sau mai puțin continuu și a cărei soluție se schimbă odată cu ea.” (p. 85) Având un caracter static, neschimbat, și o mulțime de alternative filosofice presărate în timp, problemele filosofice sunt – din punct de vedere realist – probleme fără de istorie: „Istoria filosofiei ar fi o însumare a diferitelor răspunsuri pe care filosofii le-au dat întrebărilor eterne ale filosofiei”, cât și „studiul prin care cineva stabilește ce răspunsuri au fost date la aceste întrebări, în ce ordine și la ce dată.” (p. 82) Trecând lesne de la studiul istoriei filosofiei la studiul istoriei metafizicii despre care autorul afirmă că ea nu este decât „o încercare de a descoperi ceea ce cred oamenii aceluia moment despre natura lumii în general, credințe care constituie presupuzițiile întregii lor fizici” în primul rând, iar în al doilea rând, că metafizica este încercarea de a descoperi „presupuzițiile corespunzătoare aparținând oamenilor din alte timpuri, și urmărirea procesului istoric prin care un grup de presupuziții s-a transformat în altul” (p. 87), autorul trece lesne de la logica întrebărilor și a

răspunsurilor ca primă temă fundamentală a gândirii sale, la teoria presupuzițiilor relative și absolute: „Și dacă logica mea a «întrebărilor și a răspunsurilor» conține ceva ce nu trebuie să mire pe nimeni, aceasta se leagă tocmai de faptul că credințele a căror istorie trebuie studiată de metafizician nu sunt răspunsuri ale unor întrebări, ci simple presupuziții ce subîntind întrebările, cărora tocmai din acest motiv nu li se aplică distincția dintre adevăr și fals, ci doar distincția dintre ceea ce este presupus și ceea ce nu este presupus. O presupuziție a unei întrebări poate fi răspunsul la o altă întrebare. Credințele pe care metafizicianul încearcă să le studieze și să le codifice reprezintă presupuziții aflate la baza întrebărilor puse de cercetătorii din științele naturii, dar nu sunt răspunsuri date nici unei întrebări. Acest lucru poate fi exprimat numindu-le presupuziții absolute.” (p. 88)

Ca atare, demersul gândirii filosofice a autorului prezintă două caracteristici esențiale : 1) este evoluționist; 2) este fundaționalist. Este evoluționist pentru că odată cu scurgerea timpului problemele filosofice socotite ca fiind fundamentale, devin mereu altele. Este fundaționalist pentru că în realizarea evoluției se pleacă de la presupuziții absolute – ce sunt aseitate, prin presupuziții relative – ce se pot constitui în răspunsuri la întrebări anterioare și în fundamente pentru noi întrebări: „Presupuzițiile pot fi relative și absolute. O presupuziție este relativă dacă îndeplinește atât rolul de presupuziție în raport cu o întrebare, cât și pe acela de răspuns în raport cu o altă întrebare, în vreme ce, întotdeauna, o presupuziție absolută se plasează, în raport cu toate întrebările de care este legată, în postura unei presupuziții și niciodată în cea a unui răspuns... Presupuzițiile absolute nu sunt verificabile... și nu pot fi derivate din experiență.” (p. 182)

Capitolul VIII

Necesitatea unei filosofii a istoriei

Văzând, aşadar, că demersul general al gândirii sale este unul fundaționalisto-evoluționist în înțelesul enunțat anterior, Collingwood încearcă să realizeze acel *rapprochement*, adică acea „reprocitare organică” între istoria surprinsă ca matcă a evoluției gândirii și filosofiei – văzută ca devenire însemnată a tuturor teoriilor descinse organic: „munca mea de o viață, văzută de la vârsta de 50 de ani, a fost, în principal, o încercare de a realiza un *rapprochement* între filosofie și istorie.” (p. 97)

Ca atare, este foarte firesc acum să privim cele două tematici enunțate anterior, „cea a logicii întrebărilor și a răspunsurilor” și „cea a presupuzițiilor”, într-o dependență și o reciprocitate organică, și aceasta pentru că fiind vorba de filosofie și istorie, este necesar să surprindem gândirea ca un rod al evoluțiilor istorice trecute, prezente și ulterioare, și ca un conținut pe care aceste evoluții îl amplifică și îl schimbă odată cu trecerea timpului: „Sarcina de bază a filosofiei secolului XX este să țină seama de istoria secolului XX.” (p. 98) Și dacă istoria filosofiei nu ar fi altceva decât o determinare concretă, faptică a procesului de devenire al gândirii prin problematicile sau presupuzițiile ei, filosofia istoriei este tocmai o încercare de gândire a modului de devenire a propriei gândiri a umanității. În acest sens, istoricul nu trebuie să rămână „omul foarfecii-și-lipiciului.” Dacă până în sec. XIX treaba lui era să cunoască ceea ce spusese „autoritățile” (în materie) despre subiectul care-l preocupa, iar aceste afirmații ale autorităților îl țineau „legat de picior, indiferent cât de lung era lanțul și indiferent cât de înflorat era gazonul peste care îi permiteau să se plimbe” (p. 99), acum „istoricul trebuie să decidă cu exactitate în ce constă ceea ce vrea să cunoască; iar dacă nici o autoritate nu poate să-i spună – trebuie să găsească un câmp de cercetare sau altceva care să obțină răspunsul, pe care să-l extragă prin orice mijloace.” (p. 101)

La aceste concluzii, autorul *Autobiografiei* va ajunge în urma muncii prestate pe un șantier arheologic alături de tatăl său „care, neavând succes în pictură, s-a îndreptat din ce în ce mai serios, pe măsura înaintării vârstei, către arheologie.” (p. 99)

Desigur, concluziile sale vor fi confirmate de către Arthur Evans în ceea ce privește Knossos-ul și civilizația atlantă minoică, fapt ce a determinat Oxfordul – prin atitudinea sa „realistă” de la acea vreme – să elimine din istoria Greciei „a tot ce data dinaintea primei Olimpiade”, cât și de Mommsen care „arătase cum prin metode statistice și prin cercetarea inscripțiilor, istoricul Imperiului roman, ar putea răspunde la întrebări pe care nimeni nu visase să le pună.” (p. 101)

Ceea ce Collingwood mai reproșa filosofilor englezi era, în consecință, „totala lor neglijență față de istorie ca tip de cunoaștere”, căci „ei înțelegeau termenul de cunoaștere – într-un sens mai mult sau mai puțin echivalent – cu acela de cunoaștere a naturii sau a lumii fizice”. Drept urmare, conform gânditorului, „această lacună a discreditat într-o anumită măsură filosofia engleză.” (p. 103) Și întrucât gândirea istorică dobândise în sec. XX „o creștere a ritmului progresului său și o lărgire a cuprinderii comparabile cu acelea dobândite de științele naturii de la începutul secolului al XVII-lea” (p. 105), având în consecință, o importanță la fel de mare pentru umanitate ca și științele naturale între 1600 – 1900, menirea filosofilor ar fi aceea de a se concentra „din răspuțeri și cu orice preț asupra problemelor istoriei, aducându-și astfel contribuția la așezarea temeliiilor viitorului.” (p. 106)

Capitolul IX

Temeliile viitorului

Prin această ultimă afirmație gânditorul pregătește terenul abordării celorlalte două tematici fundamentale ale

COLLINGWOOD ȘI HERMENEUTICA CONTEMPORANĂ

cunoașterii sale: c) ideea trecutului încapsulat în prezent și d) teoria necesității re-constituirii gândirii trecute.

Aflându-se la finele celui dintâi război mondial, autorul se hotărăște să realizeze câteva reflecții filosofice asupra mării conflagrații desfășurată pe parcursul a patru ani de zile: „tocmai se sfârșise un război în care distrugerea vieții, anihilarea proprietății și spulberarea speranțelor într-o lume pașnică și organizată depășiseră toate limitele și, ceea ce era și mai rău, intensitatea luptelor părea să fi epuizat, parcă cu forța explozibilului consumat în ele, energiile morale ale tuturor combatanților:” (p. 107)

Acest război „de o ferocitate nemaîntâlnită care a dus la triumful fără precedent al științelor naturii și prin care știința aducând progresul puterii, a adus tocmai prin aceasta distrugerea trupurilor și sufletelor oamenilor cu o repeziciune care nu mai fusese niciodată atinsă în cadrul acțiunii umane realizând o înjosire fără precedent a intelectului uman.” Pentru Collingwood, progresul științelor naturii, care „a pregătit calea altor triumfuri: îmbunătățiri în transporturi, sanitație, chirurgie, medicină și psihiatrie, în comerț și în industrie și, mai presus de toate, în pregătirile pentru următorul război” (p. 108) nu este soluția cea mai potrivită în evitarea unor asemenea dezastre și în salvarea civilizației. După părerea sa: „ceea ce nu trebuie pentru a salva civilizația este o cunoaștere completă a acțiunii umane, ceea ce înseamnă o cunoaștere completă a minții omenești și a diverselor sale procese, ca și a formelor diferite pe care aceste procese le iau în cazul diverselor tipuri de ființe umane. Ca orice cunoaștere, ea trebuie să fie o cunoaștere științifică.

După cum ne dăm lesne seama, autorul pune accentul pe înțelegerea ființei umane, înțelegere care „în fond, ar duce la dezvoltarea capacității de conviețuire între oameni și nu în mod deosebit pe triumful progresului științelor naturii – ca în cazul pozitiviștilor – ce nu face altceva decât să înțească „pregătirile pentru următorul război”. Acest mod de a vedea lucrurile este o urmare benefică a studiilor sale timpurii de teologie „care ca în cazul filosofiei socratiene, i-au îndreptat atenția gânditorului, i-au fixat referința gândirii sale asupra spiritului/omului.

În cugetarea sa, modul acesta de cunoaștere nu poate fi decât unul istoric și aceasta întrucât condiția existențială umană fiind una istorică, modul corespunzător de a o privi și a o înțelege este unul similar ei. Ca și confirmare a acestor spuse, autorul se întreabă și în același timp răspunde în felul următor: „Există posibilitatea ca prin studiul istoriei oamenii să ajungă la o înțelegere mai bună a societății? Era istoria ceva care în viitor ar putea să joace în viața civilizată un rol analog cu cel jucat de științele naturii în trecut? Cu siguranță nu, dacă istoria se prezenta ca o activitate a foarfecii-și-lipiciului...Istoricul este o persoană care își pune întrebări despre trecut. În general, se presupune că întrebările sale vizează în exclusivitate trecutul; un trecut care este prin urmare mort, absent, fără să se manifeste în vreo formă în prezent. Nu eram prea avansat cu studiile mele asupra gândirii istorice când mi-am dat seama că aceasta este o iluzie. Istoricul nu poate răspunde la întrebările despre trecut decât în momentul în care deține dovezi asupra lui. Dacă are aceste dovezi, ele trebuie să fie ceva care există aici și acum, în lumea sa actuală. Dacă a existat în trecut un eveniment oarecare care nu a lăsat nici o urmă vizibilă în prezent, acela este un eveniment asupra căruia nu există nici o dovadă, și despre care nimeni, nici un istoric – nu spun nimic despre alte persoane, cu eventuale capacități neobișnuite – nu ar putea ști ceva.” (p. 113)

Prin aceste enunțări, Collingwood tranșează în mod hotărât cea de-a treia temă a gândirii sale: tema trecutului încorporat în prezent. Pentru el, prezentul, sub toate aspectele lui, nu este decât o continuare a trecutului, o consecință firească a lui. De aceea legătura este una organică și reciprocă, întrucât nu se poate vorbi despre prezent și nu se poate înțelege corect prezentul, dacă nu luăm în considerare trecutul. Folosind o sintagmă intertestamentară a Fericitului Augustin, potrivit căreia cele două părți biblice: *Noul Testament* și *Vechiul Testament* ar putea fi comparate cu cele două dimensiuni ale timpului: trecutul și prezentul în raportarea lor reciprocă, am spune după modelul expresiei *Novum Testamentum in vetere fatet, et Vetus Testamentum in Nuovo patet*

COLLINGWOOD ȘI HERMENEUTICA CONTEMPORANĂ

că Prezentul se ascunde în trecut, iar trecutul se relevază în prezent.

Despre „trecutul încorporat în prezent” autorul afirmă că „pe la 1920 acesta era principiul meu de bază în filozofia istoriei; potrivit lui, trecutul pe care îl studiază istoricul nu este un trecut mort, ci un trecut care într-un anumit sens este încă viu în prezent. Pe atunci exprimam acest principiu spunând că istoria nu se ocupă cu «evenimente» ci cu «proces»e, «procesele» fiind lucruri care nu au un început și un sfârșit, ci se transformă unele în altele.” (p. 114) Ideea „trecutului viu” îi era încă de pe acum clară autorului fapt ce îl va determina pe acesta să o consemneze într-un eseu de idei de dimensiunile unui mic volumaș „fără nici o încercare de elaborare sau explicație.” (p. 115)

Privită în manieră realistă relația între trecut și prezent este fără de importanță, întrucât, pentru realiști, trecutul este mort și lipsit de semnificație. De aceea, studiul istoriei poate fi cel mult unul arhivar, sau de consemnare a ceea ce au spus autoritățile, adică forurile competente în domeniu.

Din punct de vedere hermeneutic, însă, lucrurile se schimbă. Întrucât raportul între cele două dimensiuni ale timpului este unul organic, de reciprocitate și interdependență, se poate vorbi de o contribuție esențială a trecutului la cristalizarea prezentului, căci, de altfel, ce ar fi trecutul decât un prezent într-o continuă desfășurare? În acest înțeles, istoria s-ar putea constitui într-o „autentică școală a înțelepciunii morale și politice”... întrucât „ea poate să ofere vieții morale și politice un ochi pregătit pentru situațiile acțiunilor noastre.” (p. 116) În felul acesta, este anunțată mijirea zorilor celei de-a patra tematici: „tema re-constituirii gândirii trecute”.

Potrivit autorului „istoricul nu ne va da un ajutor prea mare în rezolvarea dificultăților noastre morale și politice dacă nu face decât să ne arate trăsăturile situației fără a ne asigura cu reguli de acțiune pentru asemenea situații”. Tot potrivit autorului, situațiile pot fi împărțite în funcție de uzanța regulilor în două mari categorii: a) situații ce necesită respectarea regulilor convenite sau

existente în vederea bunei desfășurări a lucrurilor și b) situații imprevizibile. Dacă prima categorie de situații s-ar putea numi și convențională, ea necesită aplicarea la viață (concretă) a regulii, a doua categorie – imprevizibilă, se bazează nu pe existența unei reguli, ci pe perspicacitate, inteligență, spirit de observație și orientare. Dacă regulile unei situații convenționale pot fi oferite prin contribuția științelor naturale, perspicacitatea de a le descurca și a acționa în situații imprevizibile și-o oferă în mod direct experiența istorică: „Cu alte cuvinte, dacă ceea ce cauți sunt reguli gata făcute pentru situații speciale, știința naturală este cea care ți le poate procura. Motivul pentru care civilizația perioadei 1600 – 1900, întemeiată pe știința naturală s-a trezit că se surpă este că, în pasiunea sa pentru reguli gata făcute a neglijat dezvoltarea aceluia tip de discernământ, care ar fi fost în măsură să-i arate ce reguli trebuie să aplice, nu într-o situație de un fel special, ci în situația în care se află de fapt. Mai precis, istoria ne-ar fi oferit ceva care ne-ar fi dat ajutorul necesar în diagnosticarea problemelor morale și politice.” (p. 117)

În opinia lui Collingwood: „Regulile de comportament mențin acțiunea la un potențial scăzut, deoarece implică o anumită cecitate în fața realităților situației. Pentru ridicarea potențialului acțiunii, agentul trebuie să-și deschidă ochii mai mult pentru a vedea cu mai multă claritate situația în care se află. Dacă funcția istoriei este aceea de a informa despre un trecut înțeles ca trecut mort, atunci istoria îi poate ajuta foarte puțin pe oameni în acțiunile lor; însă dacă funcția ei este să-i informeze asupra prezentului, în măsura în care trecutul, conținutul său vizibil, este încapsulat în prezent și constituie o parte a lui, atunci istoria se află în cea mai strânsă relație cu viața practică. Istoria foarfecii-și-lipiciului, cu idealul său de a obține informații gata făcute de la autorități în legătură cu un trecut mort, nu este în mod sigur capabilă să-l învețe pe om să controleze situațiile umane așa cum l-a învățat știința naturală să controleze forțele Naturii; la fel de incapabilă se arată și cea esență distilată de istoria foarfecii-și-lipiciului propusă de Auguste Comte, sub numele de sociologie; există însă o șansă ca

noua specie de istorie să se dovedească în stare de așa ceva.” (p. 121-123)

Și totuși, chiar dacă regulile existente pentru situații speciale sau convenționale sunt văzute ca un produs al științelor naturale sau al pozitivismului, ele trebuie înțelese ca o consecință firească a evoluției istorice a umanității, întrucât acestea sunt urmări logice ale experiențelor umane și un produs al gândirii umane îmbunătățite în timp. Așadar, și în cazul primului tip de situații, și în cazul celui de-al doilea, istoria este cea care, pornind dinspre trecut, oferă o înțelegere potrivită și optimă prezentului. Drept urmare, cheia înțelegerii corecte a prezentului o oferă trecutul, și în genere, istoria prin spiritul ei înțelegător.

Capitolul X

Istoria – autocunoaștere a spiritului

Stabilind și subliniind faptul că trecutul oferă o înțelegere corespunzătoare prezentului, fiind într-o legătură organică cu acesta și într-un raport strâns de reciprocitate și interdependență, fiind prin acestea un trecut care ne vorbește nouă, celor de astăzi, adică un „trecut viu”, autorul trece la abordarea concretă a celei de-a patra tematici a filosofiei sale și anume cea a „reconstituirii gândirii trecute”. Pentru el „toată istoria e o istorie a gândirii”. Însă cum gândirea este percepută ca cea mai importantă funcție a spiritului, în mod logic, s-ar putea spune că „toată istoria e o istorie a spiritului” și aceasta pentru că și simțirea și vorbirea stau în slujba cunoașterii pe care gândirea o făptuiește în mod concret. Prin gândire cunoaștem și înțelegem în mod corespunzător și de aceea „în istorie e vorba de nararea unor activități cu finalitate a căror evidență o constituie relicvele (fie că e vorba de cărți ori de cioburi, principiul e același) pe care le-au lăsat în urma lor și care devin dovezi exact în măsura în care istoricul le concepe în termeni finaliști, adică înțelege la ce foloseau ele”. (p. 125)

Fiind convins că istoria este, în fapt, o istorie a gândirii, autorul Autobiografiei caută să înțeleagă „în ce condiții e posibilă cunoașterea istoriei unui gând?” La această întrebare, el răspunde în felul următor: „În primul rând, gândul trebuie să fie exprimat, fie sub forma a ceea ce numim limbaj, fie sub diverse alte forme de activitate expresivă... În al doilea rând, istoricul trebuie să fie capabil să regândească, pentru el însuși, gândul a cărui expresie încearcă să o interpreteze... Ideea importantă este că istoricul trebuie să fie capabil să regândească, pentru el însuși, gândul a cărui expresie încearcă să o interpreteze.” (p. 126)

Concluzia acestor condiții constă tocmai în formularea celei de-a patra teme a filosofiei sale: „cunoașterea istorică este re-constituirea, în mintea istoricului, a gândului a cărui istorie este studiată”. (p. 127)

Cum legătura dintre trecut și prezent este organică, în înțelesul în care prezentul este gândit ca o consecință sau ca o urmare firească, ba chiar ca o continuare a trecutului „cunoașterea istorică este – prin urmare – re-constituirea unui gând trecut încapsulat în contextul unor gânduri prezente care, fiind în discordanță în raport cu el, îl mențin în limitele unui plan diferit”. De aceea, menirea istoriei este aceea de a readuce spre rezolvare în prezent, anumite gânduri sau probleme esențiale care în trecut nu și-au aflat soluționarea cea mai potrivită: „Studiem istoria pentru a vedea mai clar anumite situații în care suntem nevoiți să acționăm. Așa încât planul în care, în cele din urmă, apar toate problemele este planul vieții «reale», iar cel în care trebuie să li se caute soluția este istoria”. Reactualizarea gândurilor trecute este posibilă doar prin intermediul empatiei, căci nu este vorba doar de o simplă memorizare și redare a unor evenimente sau consemnări ce au avut loc, ci în primul rând de o înțelegere a lor. Așadar, istoria reclamă în primul rând prezența gândirii, memoria doar, fiind insuficientă pentru buna înțelegere a trecutului și prezentului luate împreună: „Dacă ceea ce cunoaște istoricul sunt gânduri trecute și dacă felul în care le cunoaște este re-gândirea lor pentru el însuși, înseamnă că tipul de cunoaștere dobândită prin cercetarea istorică nu este o

cunoaștere a situației sale care se află în opoziție cu propria cunoaștere de sine, ci o cunoaștere a situației sale, care este în același timp și o cunoaștere de sine. Re-gândind ceea ce a gândit altcineva, gândește el însuși. Știind că gândul respectiv a aparținut altcuiva, știe că el însuși este capabil să aibă acel gând. Iar aflând ce îi stă în putință să facă, află și ce fel de om este. Dacă este în stare să înțeleagă, prin re-gândirea lor, gândurile mai multor tipuri de oameni, înseamnă că el este un om de mai multe feluri. El este, așadar, un microcosmos al întregii istorii pe care o poate cunoaște. Astfel propria sa cunoaștere de sine este în același timp cunoașterea sa asupra lumii vieții umane.” (p. 129)

Sfârșit

Încercând, acum, în cele din urmă, o concluzie pe marginea celor menționate anterior, și aruncând – încă o dată – o scurtă privire asupra celor patru teme esențiale ale gândirii collingwoodiene (logica întrebărilor și a răspunsurilor, teoria presupuzițiilor absolute, ideea de trecut încorporat în prezent și teoria re-constituirii gândirii trecute) vedem lesne că autorul este un autentic reprezentant al acestei interpretări înțelegătoare numită „hermeneutică”. Esențială în acest sens nu este hermeneutica, ca atare, care descinzând terminologic din grecescul *ερμηνεω* desemnează interpretarea în sine, ci modul interpretării pe care Collingwood ni-l propune și care este identic cu actul înțelegerii. Aceasta din urmă este lumina hermeneuticii pe care omul o realizează prin exercițiul gândirii. De aceea am putea afirma acum că autorul însuși a fost prins încă din zilele fragedei lui copilării, la nivelul redusei sale înțelegeri de atunci, de un lucru esențial ce a urmat să-i dezvolte spre maturitate în chip performant capacitatea-i înțelegătoare: aceea de **a gândi**.